

Henk Looijesteijn, 'Botanisch klatergoud. Opkomst en ondergang van de tulp als beleggingsobject', in: H.W. van den Doel en G. van Boom (red.), *In het verleden behaalde resultaten. Bijdragen tot de Nederlandse beleggingsgeschiedenis* (Amsterdam, uitgeverij Bert Bakker, 2002), blz. 41-75, 214-215.

Introductie

Dit is een pdf van het artikel over de Tulpenmanie dat ik, op uitnodiging van de samenstellers, heb geschreven voor een bundel met bijdragen tot de Nederlandse beleggingsgeschiedenis. Het artikel werd geschreven toen de herinnering aan de meest recente financiële bubbel in Nederland - de Internetbubbel, met de run op aandelen van WorldOnline - nog vers was. Men had het in die tijd nog over de 'Nieuwe Economie', die geen *baisses* meer zou kennen, alleen nog *hausses*. Het digitale tijdperk zou het economisch Utopia zijn, waarin geen cycli van opkomst en neergang meer zouden voorkomen. Het is misschien moeilijk meer voor te stellen, maar mensen geloofden daar toen echt in. Inmiddels is wel gebleken dat de beloofde gouden bergen achter de einder verscholen bleven, en hebben we alweer met de naweeën van de volgende - veel ernstiger - bubbel te maken.

Economische bellenblazerij is uiteraard niet nieuw, zo blijkt uit onze bundel - ten overvloede zou je zeggen. De tulpenmanie wordt vaak opgevoerd door economen als de eerste beleggingsbubbel in de geschiedenis van het kapitalisme. Dat is niet zo - ook voor die tijd gaf de *homo economicus* zich graag over aan speculatie - maar het blijft natuurlijk een aansprekend verhaal dat mensen zoveel geld uitgaven aan tulpen, dat het tot een gierend uit de hand gelopen bollenbubbel leidde. De Tulpenmanie wordt dan ook nog graag van stal gehaald als de inhaligheid van beleggers aan de kaak wordt gesteld - zoals in de film *Wall Street*. *Money never sleeps*, uit 2010, waar Gordon Gekko aan zijn tovenaarsleerling Jacob Moore een curieus prentje laat zien - duidelijk een snel in elkaar geflanst broddelwerkje, hadden ze met al dat Hollywoodgeld niet een facsimile van een oorspronkelijke prent kunnen gebruiken? - en kort in gaat op de mythe van de Tulpenmanie.

Dat die mythe zo hardnekkig is, komt ook omdat we eigenlijk nog altijd niet zo goed weten wat die Tulpenmanie nu precies heeft veroorzaakt. Weliswaar zijn er in de afgelopen tien jaar verschillende studies gewijd aan de Tulpenmanie, maar wat er nu precies voorviel in februari 1637 blijft nog steeds een beetje schimmig. De bronnen laten ons wat dat betreft een beetje in de steek. Dat neemt niet weg dat onze kennis van de Tulpenmanie tegenwoordig onvergelijkbaar veel beter is dan voordat Mike Dash zijn boek over de Tulpenmanie publiceerde.

Mijn eigen artikel is grotendeels gebaseerd op onderzoek wat ik als onderzoeksassistent deed voor Mike Dash, maar ik heb er ook wat extra archiefonderzoek voor gedaan, en verder heb ik voor zover het de interpretatie van het een en ander betreft mijn eigen paadje gekozen. We zijn inmiddels tien jaar verder, en ik sta niet geheel en al meer achter wat ik destijds heb geschreven. Bijvoorbeeld, mijn gedachte dat de markt wellicht werd overvoerd toen de pest een aantal tulpenliefhebbers het tijdelijke voor het eeuwige deed verwisselen lijkt me nu toch wel een onwaarschijnlijke. Niettemin denk ik dat mijn artikel, hoe bescheiden ook, nog steeds kan fungeren als kanttekening bij het werk van anderen die over de Tulpenmanie hebben geschreven.

Ik heb sindsdien geen verder onderzoek meer kunnen doen naar de Tulpenmanie. Wie meer wil weten, verwijs ik gaarne naar de veel uitgebreidere werken die over de Tulpenmanie zijn

verschenen. Heel handzaam en vlot leesbaar, en bovendien met veel aandacht voor de Tulpenmanie als bubbel, is het boek van Mike Dash, *Tulipomania. The Story of the World's Most Coveted Flower and the Extraordinary Passions It Aroused* (London 1999). Het is ook in het Nederlands vertaald. Daarnaast onmisbaar is het diepgravende onderzoek van Anne Goldgar, de eerste academische geschiedenis van de Tulpenmanie, dat grondig de context van de Tulpenmanie beschrijft en veel informatie biedt over de individuele 'tulpengekken'. Haar aanpak is eerder cultuurhistorisch, en zij houdt zich dan ook wat op de vlakte als het gaat om de economische aspecten van de Tulpenmanie, maar dat neemt niet weg dat wie alles over de Tulpenmanie wil weten haar boek moet lezen: *Tulipmania. Money, Honor, and Knowledge in the Dutch Golden Age* (Chicago 2007). Wie geïnteresseerd is in de Tulpenmanie als vroege manifestatie van kapitalistische bubbels kan daarnaast het boekje van econoom Peter M. Garber lezen: *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias* (Cambridge 2000). Voor een analyse van de pamfletten en gedichten die verschenen tijdens de Tulpenmanie zij niet verwezen naar een boek, maar naar de uitstekende scriptie van Frans Mensonides uit 2004, 'In en uit de Kap. Pamfletten naar aanleiding van de tulpenwindhandel in 1636/1637', die online valt te raadplegen op fransmensonides.nl.

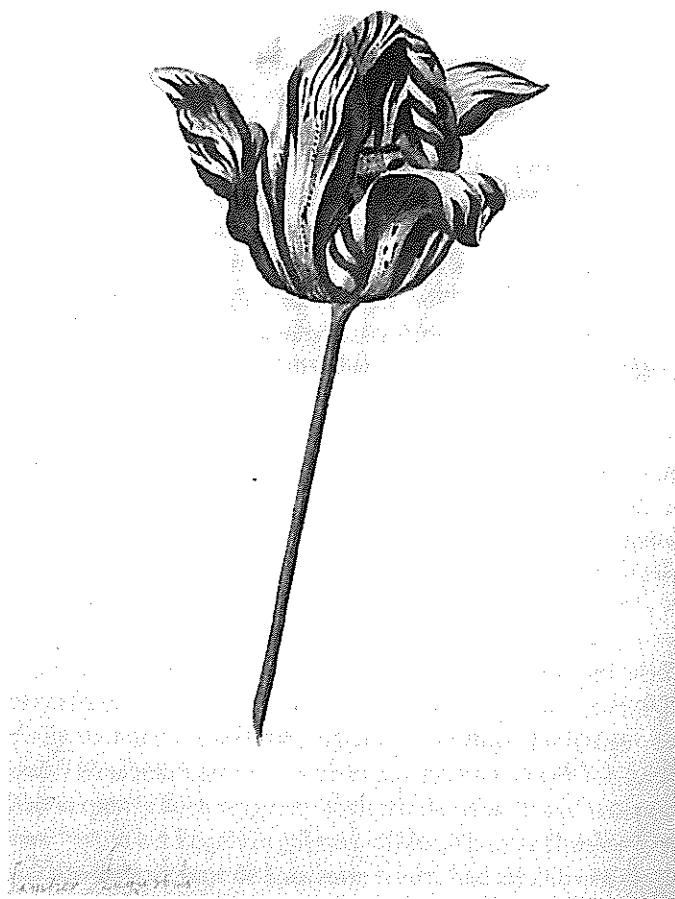
Voor wie dat allemaal nog niet genoeg is, is antiquarisch nog wel verkrijgbaar het allereerste boek over de Tulpenmanie: *Bloemenspeculatie in Nederland: de tulpomanie van 1636-37 en de hyacintenhandel 1720-36* (Amsterdam 1942). Hoewel zwaar verouderd, bevat het nog steeds aardige observaties en verdient het de status van pionierswerk. Bovendien is het van alle genoemde werken het enige dat geschreven is door een bollenkweker, de formidabele Ernst Heinrich Krelage (1869-1956). Zijn verdere werk - onder ingewijden bekend als 'de Bollenbijbel' - is heel lang vrijwel het enige historische werk met betrekking tot de geschiedenis van de bloembollenteelt geweest. Wie de pamfletten over de tulpenwindhandel zelf wil lezen kan bovendien terecht bij het eveneens door hem uitgegeven *De pamfletten van den tulpenwindhandel 1636-1637* (Den Haag 1942).

Weliswaar is dit artikel geschreven door een bollenkwekerszoon, maar dat mag geen naam hebben: ik heb meer verstand van geschiedenis dan van bloembollen. Rest mij hier dan ook nog eens uitdrukkelijk dank te betuigen aan mijn vader, broer en zus, die mij bij het schrijven konden helpen als het ging om het tegenwoordige wedervaren van de tulp, en aan Uitgeverij Bert Bakker, die toestemming verleende voor het plaatsen van dit artikel op mijn persoonlijke website.

En verder ben ik van mening dat tegenover het standbeeld van de 'bull' in New York het standbeeld van een brullende 'bear' moet komen.

Henk Looijesteijn

Amsterdam, 22 februari 2012

Semper Augustus, de duurste tulp. Zeventiende-eeuwers hadden kapitaal over voor het bezit van een exemplaar van deze bloem.
NEHA, Bijzondere collecties no. 254, het Tulpenboek, folio 21.

Botanisch klatergoud

Opkomst en ondergang van de tulp als beleggingsobject

HENK LOOIJESTEIJN

In de winter van 1636-1637 gingen de Hollanders van de Gouden Eeuw, anders zo spaarzaam en bezadigd, zich in een onverklaarbare aanval van massahysterie te buiten aan speculatie in nota bene tulpenbollen. Dat kon natuurlijk niet goed gaan, en toen de tulpenmarkt instortte, gingen duizenden Hollanders bankroet. Het hele land werd in een recessie gestort. Aldus de mythe, die nog elk jaar aan miljoenen eerstejaars studenten economie wordt verteld. Een financieel spookverhaal dus.

Maar wat gebeurde er eigenlijk echt? Er is al heel wat inkt gevloeid in pogingen dat vast te stellen. Dat is nooit zo goed gelukt. Voor een gebeurtenis die zo veel pennen in beroering heeft gebracht, is er eigenlijk maar weinig met zekerheid van bekend. Veel archiefonderzoek is er nooit verricht. Het enige oorspronkelijke onderzoek dat er is – en dat nu nog de basis vormt voor alles wat er door historici wordt gezegd over de Tulpenmanie – dateert grotendeels uit de jaren twintig van de vorige eeuw. Sindsdien is het beeld van deze episode nauwelijks gewijzigd. Een volledig bevredigende verklaring voor het fenomeen laat nog op zich wachten. De Tulpenmanie mag dan nog steeds niet helemaal verklaarbaar zijn, zij is wel beter te begrijpen, indien geplaatst in de juiste tijd en context. De Hollanders van de jaren 1630 wisten meestal wat ze deden, en dat gold ook voor de handel in tulpen. Om te kunnen begrijpen wat er werkelijk gebeurde, is het noodzakelijk te beginnen bij de bron van alle commotie, de tulp. Daarvoor moeten we duizend jaar in de tijd terug-

reiken, en ons verplaatsen naar een onherbergzaam gebergte ver verwijderd van de Hollandse polders.

Heraut van de lente

De tulp is geen inheemse bloem. Duizend jaar geleden groeide ze nog vooral in het Pamir-gebergte, een van de meest ongestoorde milieus ter wereld, op het kruispunt van China, Tibet, Rusland en Afghanistan. Daar trokken ze, als herauten van de lente, de aandacht van de Turkse nomaden die in dit gebied leefden. Het is niet zeker of de tulp alleen in de Pamir voorkwam – er is wel gesuggereerd dat wilde tulpen ook verder westelijk voorkwamen – maar het is toch het waarschijnlijkst dat zij een cultuurvolger was. Toen de Turken in de tiende en elfde eeuw begonnen aan hun opmars naar het westen, namen ze tulpenbollen mee. Eeuwenlang was de tulp een typisch Turkse bloem. Het Nederlandse woord 'tulp' is zelfs afgeleid van 'dubend' of tulband, het favoriete hoofddeksel van de Turken. Toen die in de vijftiende eeuw de Balkan veroverden, groeide de tulp voortaan ook in Europa. Het duurde toen nog een eeuw voordat ze onder de aandacht kwam van Europese gezanten, aan wie de Turken vaak tulpen als geschenk gaven. In 1558 zag de Vlaming Ogier Ghislain de Busbecq (1520/1521-1591), gezant van Oostenrijk, vermoedelijk als eerste 'Nederlander' de tulp. Hij verspreide haar verder in Europa, maar hij was niet de eerste. Toen hij de tulp zag, was ze al onderweg naar Europa, want in het voorjaar van 1559 bloeide het eerste bekende exemplaar in Europa in de tuin van een Augsburgse raadsheer. Vier jaar later bloeiden de eerste tulpen in Antwerpen. De allereerste tulp in Nederland zelf bloeide vóór 1573 in de tuin van de Amsterdamse apotheker Walich Sievertsz. (1546-1606). Het was echter grotendeels te danken aan één man, Carolus Clusius (1526-1609), dat de tulp rond 1600 een botanische sensatie was, en verspreid over heel Europa in talloze tuinen bloeide.

Clusius – technisch gezien eveneens een 'Nederlander', maar dan uit het tegenwoordig Franse Artois – was de eerste Europese

botanicus, de eerste die bloemen niet interessant vond vanwege hun waarde als medicijn, maar als een waardig onderwerp van studie op zichzelf. Nadat hij de tulp had leren kennen, werd Clusius de belangrijkste verspreider en pleitbezorger van deze vreemde bloem uit het oosten. Via zijn vrienden- en kennissenkring, die zich uitstreckte over heel Europa, verspreidde de tulp zich – zo snel als de zestiende-eeuwse posterijen het toelieten – in hoog tempo. De tulp was niet de enige bloem die dankzij Clusius zijn weg vond naar de Europese tuin, maar ze was wel die welke het meest gewild was en de meeste aandacht trok.

Clusius was de eerste die ervoer dat deze mode ook nadelen had. Hij werd bedolven onder verzoeken om tulpen – die hij gratis weggaf – en toen hij besloot om geen tulpen meer te verstrekken, kwam hij tot de pijnlijke ontdekking dat vele liefhebbers geen nee accepteerden en ze simpelweg lieten stelen. Dat gebeurde niet alleen in Wenen, toen hij daar in dienst van de keizer was, maar ook in Leiden, waar hij in 1592 neerstreek als professor in de medicijnen aan de jonge universiteit.

Dat de tulp onder de tuiniers van Europa zo'n sensatie verwekte was te danken aan haar ongebruikelijke kenmerken. Rond 1600 was er geen andere bloem bekend die in staat was zo veel verschillende variëteiten te ontwikkelen, en dat vermogen ook eindeloos kon volhouden. Dat was nog nooit vertoond in Europa, en is ook nu nog vrij zeldzaam; het is uitzonderlijk dat een bloem die al zo lang gekweekt wordt, nog steeds oneindig veel nieuwe varianten kan voortbrengen. Orchideeën kennen eveneens een grote soortenrijkdom, maar lang niet zo veel als tulpen. Maar er was meer. Van nature is elke bloem eenkleurig. Alleen bloemen die gekweekt worden, kunnen soms meerkleurig worden, maar lang niet allemaal: een rozenstruik bijvoorbeeld brengt in principe bloemen voort met bloembladen in dezelfde kleur, of dat nu rood, wit, roze of geel is.

Van nature vertonen bloembladen van tulpen eveneens één kleur. De Turken hadden al ontdekt dat alle tulpen gekweekt van zaad in principe eenkleurig waren, of anders voorzien waren van een dun randje met een andere kleur. Tulpenbollen beschik-

ken echter ook over het vermogen zichzelf voort te planten. Ze doen dat door zich in feite te 'klonen'; de moederbol maakt kleinere bolletjes aan, die de volgende jaren kunnen uitgroeien tot volwaardige tulpen, die op hun beurt zichzelf ook weer klonen. In tegenstelling tot van zaad gekweekte tulpen, produceren van bollen gekweekte tulpen vrijwel precies hetzelfde patroon als de moederbol. Vandaar dat moderne tulpen niet van zaad, maar van bollen worden gekweekt. Bovendien brengt een kloon al binnen één of twee jaar een volwaardige bloem voort, terwijl het zeven tot twaalf jaar duurt voordat een van zaad geteelde bol bloemen voortbrengt.

Dat wisten Clusius en zijn tijdgenoten ook al en tulpen werden al snel vooral gekweekt van bollen. Van bollen gekweekte tulpen kenden een zeer ongebruikelijke eigenaardigheid: na eerst te zijn opgekomen met een eenkleurige bloem, kon een tulp het jaar daarop 'breken', en een bloem met een oogverblindend kleurpatroon produceren. Ook dat was nog nooit eerder vertoond, en het was vooral dit vermogen om de mooiste kleurpatronen te produceren dat de tuiniers hogelijk waardeerden. Clusius' tijdgenoten waren vol lof. De dominee-dichter Petrus Hondius (1578-1621) bijvoorbeeld daagde alle schilders uit hun best te doen de schoonheid van de tulp op het doek te vangen, maar gaf ze bij voorbaat weinig kans, omdat de tulp meer kleurschakeringen vertoonde dan de schilders kenden.

Maar er zat een addertje onder het gras. Clusius had al in 1585 ontdekt dat sommige tulpen die 'braken' snel doodgingen en het jaar daarna niet meer opkwamen. Andere tulpen kwamen wel op, maar waar ze het ene jaar nog ingewikkelde kleurpatronen vertoonden, bleken ze het volgende jaar hun patroon te hebben verloren. Ze kwamen dan op als eenkleurige bloemen, of kwamen op met een ander, minder gewaardeerd patroon. Clusius was de eerste die dit opmerkte, maar het zou nog meer dan drie eeuwen duren voordat werd ontdekt wat de oorzaken hiervan zijn. De oorzaak van het eerste fenomeen is het mozaïekvirus, dat de tulp waarschijnlijk al vergezeld vanaf het moment dat tulpen in tuinen werden gekweekt. Dit virus produ-

ceert de opmerkelijke patronen die de zeventiende-eeuwse tulpen zo populair maakten. Het heeft vooral vat op tulpen die van een andere bol komen; die welke uit zaad voortkomen zijn er minder ontvankelijk voor. Het virus infecteert de tulp en zorgt in het volgende groeiseizoen voor de kleurpatronen op de bloembladen maar verzwakt ook de – zieke – bol. Daarmee verdwijnt het vermogen van de bol zich voort te planten. Virustulpen kunnen, al naar gelang de levensvatbaarheid van de desbetreffende variëteit, maximaal nog ruim vijftien jaar meegaan; dan is het ook echt voorbij, en sterft de variëteit geheel af.

Het andere proces, tulpen die breken om een seizoen later plotseling weer terug te keren naar hun oorspronkelijke kleur, heet 'verlopen'. Tulpen kunnen muteren naar een ander patroon. Dat heeft niets te maken met het mozaïekvirus, maar deze – gezonde – tulpen kunnen wel met viruszieke tulpen vergelijkbare patronen krijgen. Natuurlijk waren ook deze tulpen zeer gewild, maar zij konden eveneens een naar trekje vertonen: een 'verlopen' tulp kan plotseling terugkeren naar het eerdere patroon. Sommige 'verlopen' tulpensoorten hebben daar meer last van dan andere: tegenwoordig dient een verlopen tulp drie keer te hebben gebloeid met hetzelfde, nieuwe patroon, voordat de soort stabiel wordt geacht.

Ook nu nog kan de tulp haar kwekers de nodige hoofdbrekens bezorgen, maar voor de zeventiende-eeuwer waren deze processen al helemaal onnavolgbaar en nauwelijks te beheersen. Zelfs een man als Clusius kon na jaren ervaring en voortdurende observatie niet voorspellen hoe zijn tulpen er het volgende jaar bij zouden staan, en dat geldt voor al zijn tijdgenoten. Het maakte de tulp tot een notoir veranderlijke en onvoorspelbare bloem – en een bepaald niet stabiel beleggingsobject.

De Bloem van Saron

Clusius zou beleggen in bloemen volstrekt belachelijk hebben gevonden, en de generatie rijke 'liefhebbers' die na zijn dood de fakkel overnam deelde die mening. Ten tijde van Clusius' dood

verwachtte niemand dat de tulp een beleggingsobject zou worden. Wel was de tulp al geëvolueerd van exotisch curiosum naar exquis statussymbool. Wetenschapper Clusius liet nog tulpenbollen op alle mogelijke manieren bereiden om hun voedingswaarde en smakelijkheid vast te kunnen stellen; de generatie na hem zou er niet over peinzen de producenten van zulke prachtige en alom gewaardeerde bloemen op te eten. De tulp werd – in een tijd waarin bijna alles een symboolwaarde had – geïdentificeerd met de 'Bloem van Saron' die voorkomt in het bijbelboek Hooglied. Omdat die bloem werd geacht naar Christus te verwijzen, werd de tulp geassocieerd met Christus. De tulp, met zijn bloem recht omhoog naar de hemel gericht, werd eveneens een metafoor voor de gelovige. De tulp gold ook als een voorbeeld van de opstanding uit de doden, aangezien ze elk jaar afstierf en weer opkwam, en als symbool van gepassioneerde liefde. Zoiets at je niet op, maar koesterde je met verschuldigde eerbied voor Gods schepping.

Tulpen waren waardevolle objecten geworden, een ontwikkeling die nog werd versterkt door het feit dat tulpen behoorlijk schaars waren. Van de meeste variëteiten bestonden maar een paar exemplaren, enerzijds omdat de zeventiende-eeuwer niet beschikte over de mogelijkheid om bollen snel te vermeerderen, anderzijds omdat de heersende mode nu eenmaal vereiste dat relatief veel zwakke, viruszieke tulpen werden gekweekt. Dat de liefhebbers niet waren geïnteresseerd in velden vol tulpen van dezelfde soort, maar in hun bloembedden bij voorkeur één of twee exemplaren van elke variëteit plantten, hielp ook niet echt. Tot de Tulpenmanie was de vraag dan ook veel groter dan het aanbod, en bleef het bezit van de tulp buiten bereik van de gewone man. Wie tulpen had – en beter nog, wie de mooiste en meest schaarse tulpen bezat – behoorde dan ook onvermijdelijk tot de Nederlandse elite. Zij waren de liefhebbers van het eerste uur.

Dankzij de graveur Chrispijn van de Passe (1597-na 1670) weten we wie in de jaren na Clusius' dood als liefhebbers bekendstonden. Hij publiceerde, nog maar zeventien jaar oud, in

1614 *Hortus Floridus*, een veelkleurig plantenboek waarin de tulp vanzelfsprekend een grote rol speelde. In de Nederlandse vertaling van dit boek nam hij een lijst van liefhebbers op, die woonden in Utrecht, Amsterdam, Haarlem en Leiden. Een paar jaar later publiceerde Van de Passe nog *Een cort verhael van de tulipanen*, waarin hij een lijst opnam van de tulpensoorten die toen populair waren. Het lijstje met liefhebbers kon hij nu aanvullen met namen uit Delft, Rotterdam, Den Haag, Gouda en Dordrecht.

Sommige tulpenliefhebbers uit deze lijsten hadden Clusius zelf nog gekend, zoals de Leidse graveur en schilder Jacques de Gheyn (1565-1629), die Clusius portretteerde, en de in Amsterdam woonachtige dokter Outgert Cluyt (1577-1636), wiens vader Clusius had bijgestaan in het ontwerpen en beplanten van de Leidse Hortus Botanicus. Anderen hadden met hem gecorrespondeerd, zoals de Amsterdammer Dirck Clementsz. Coornhert (gest. 1610). Zijn zoon Volckert Dircksz. Coornhert (1583-1636) verhandelde al in 1611 tulpen. Andere tulpenliefhebbers waren mannen – afgaande op de lijsten van Van de Passe was het vooral een mannenliefhebberij – als Guillelmo Bartolotti van den Heuvel (1560-1634), een van de rijkste mannen van de Republiek, die zijn opmerkelijke naam te danken had aan het feit dat hij was geadopteerd door een kinderloze oom uit Bologna. Hij was een van de eersten die een tuin liet aanleggen in de net aangelegde Amsterdamse grachtengordel, een ongehoorde nieuwigheid voor een stad die tot die tijd alleen maar kloostertuinen had gekend. Zijn grote, nog steeds bestaande huis gold als een van de bezienswaardigheden van de stad, en vooraanstaande bezoekers aan Amsterdam, zoals de Venetiaanse ambassadeur en de koning van Bohemen, werden er ontvangen. Andere bekende liefhebbers waren de Amsterdamse regenten dr. Allard Cloeck (1588-1645) en Barthold Adriaensz. Cromhout (1550-1624). Minder bekend als liefhebber – hij stond in ieder geval niet op de lijstjes van Van de Passe – maar iemand die de tulp bijzonder wist te waarderen was dokter Claes Pietersz. (1593-1674), die bij zijn aantreden als schepen van Amsterdam

nog geen achternaam had en daarom de naam Tulp aannam. Het uithangbord van zijn praktijk was beschilderd met een afbeelding van een chique tulpenvariëteit. Als dr. Nicolaes Tulp is hij beroemd geworden dankzij een schilderij van Rembrandt. De prominentste Amsterdamse liefhebber was echter stadspensionaris – en later raadspensionaris van Holland – Adriaen Pauw, heer van Heemstede (1585-1653). Pauw had een grote tuin bij zijn kasteel in Heemstede, dat hij in 1620 had gekocht en verbouwd tot een fraai buitenhuis waar koningen en koninginnen ontvangen werden. Tuin en huis waren een begrip in Holland, net als het grachtenpand van Bartolotti. Een andere liefhebber met een grote reputatie was de Leidse koopman Matthijs van Overbeke (1584-1638). Hij verzamelde veel meer dan alleen tulpen, en leefde op grote voet. Hij woonde in een groot pand op het Rapenburg, en bezat een buitenhuis in Alphen aan de Rijn, het Hof van Alphen, dat hij verbouwde en van een toren voorzag. In zijn huizen hingen schilderijen van internationaal gerenommeerde meesters als Rubens, Van de Velde en Savery, en verder bezat hij onder meer door Dürer geïllustreerde boeken. De crème de la crème van Nederlands politieke en intellectuele elite kwam vaak bij hem op bezoek, en een Engelse bezoeker was zo onder de indruk van hem dat hij hem aanzag voor een 'Lord'.

De liefde voor tulpen overschreed confessionele en ideologische scheidslijnen. Walich Sievertsz., de eerste Nederlander die een tulp in zijn tuin had bloeien, was een steile calvinist die pleitte voor de afschaffing van zulke 'roomsche superstitiën' als Sinterklaas. Dokter Tulp was eveneens streng calvinist en zou later als burgemeester verordonneren dat bruiloften niet langer dan een paar dagen mochten duren en klagen dat er te veel gedanst werd. Maar mannen als Cromhout en Pauw waren veel liberaler, en de rijke Van Overbeke was lutheraan. Een van de meest vooraanstaande liefhebbers was ongetwijfeld de Haarlemmer Paulus van Beresteyn (1588-1636), telg uit een oud regentengeslacht, en – in tegenstelling tot een parvenu als Bartolotti of Van Overbeke – oud geld. Hij was katholiek, verdiende zijn brood als advocaat, en was een zeer goede klant van Frans

Hals; drie schilderijen van Hals, twee portretten van Van Beresteyn en zijn met juwelen behangen derde vrouw en een groepsportret met hun kinderen, vonden uiteindelijk hun weg naar het Louvre. Ze behoren tot de topstukken van de ook in de zeventiende eeuw zeer gewaardeerde Hals.

Andere tulpenminnende dissenters waren de doopsgezinde gebroeders Daniël (1574-1658) en Balthasar de Neufville (1575-1653). Zij waren rijke kooplieden en zakenpartners, en woonde naast elkaar in een pand in Haarlem genaamd Het Land van Belofte. Ook waar het tulpen betrof werkten de broers nauw samen. Op de lijst van Van de Passe worden ze samen genoemd. Een andere doopsgezinde liefhebber was de eveneens in Haarlem woonachtige en daar geboren koopman Jacques de Clercq (1598/1599-1661). Tijdens de Tulpenmanie deed hij zaken met kooplieden in Haarlem, Amsterdam, Rotterdam en Enkhuizen. De doopsgezinde elite van Haarlem en Amsterdam schijnt zich bijzonder te hebben geïnteresseerd voor de tulp, want ten tijde van de Tulpenmanie stonden in het bijzonder doopsgezinden als handelaren in tulpen bekend.

Al deze liefhebbers behoorden tot de hogere regionen van de Hollandse samenleving. Slechts een enkele welvarende burger begon ook tulpen te kweken, zoals de herbergier Cornelis Gerritsz. Quaeckel (1565-1632), die veel grond bezat in en rond Haarlem. Zijn tweede zoon zou als liefhebber in zijn voetsporen treden.

Hoe de liefhebbers onderling ook verschilden, de tulp bracht hen bij elkaar, want het kweken van tulpen was bepaald geen tijdverdrijf voor kluizenaars. Tulpen etaleerden immers de goede smaak van hun eigenaren, die er trots op waren ze te laten zien aan andere liefhebbers. Een rijk en gevarieerd assortiment was het doel van elke verzamelaar – want tulpen waren een verzamelobject geworden. Men plantte bollen van verschillende soorten naast elkaar – meestal één of twee exemplaren – zodat men de verschillende tulpen intensief kon bestuderen en vergelijken. In veel van hetzelfde waren de liefhebbers niet geïnteresseerd. Waar men te veel van had, werd aanvankelijk dan

ook geruild met andere liefhebbers, of gewoon verkocht, als de koper geen tulpen had die de verkoper de moeite van het ruilen waard vond. De schier onuitputtelijke keur aan kleuren en variëteiten die de tulp ontwikkelde, leidde haast vanzelf tot het ontstaan van competitie tussen de tulpenliefhebbers, die hun best deden elkaar de loef af te steken met steeds fraaiere exemplaren. De meest gewaardeerde tulpen stonden bekend als 'superfijn'. Deze term werd toegepast als de 'gebroken' tulp de oorspronkelijke kleur alleen nog vertoonde in een smal randje langs de witte of gele bloembladen.

In deze tijd kwam ook de gewoonte op om tulpen te vernemen naar degene die de variëteit het eerst tot bloei bracht, ongetwijfeld om enig systeem aan te brengen in de groeiende variatie, en om onderling te kunnen vergelijken. Zo gaf Volckert Coornhert zijn naam aan *Tulipa Coornhert*, Cromhout aan *Tulipa Cromhout*, en Jan Cornelisz. Quaeckel (1601/1602-1661), zoon van de Haarlemse herbergier, aan *Tulipa Quaeckel*. Quaeckel gaf waarschijnlijk ook zijn naam aan *Incarnadijn* van Quaeckel gevamd, *Lack* van Quaeckel en *Mervelye* van Quaeckel. Later ontstond ook de gewoonte een bijzonder mooie tulp *Admiraal*, of *Generael*, te noemen. Ook deze variëteiten werden genoemd naar hun eerste kweker, zoals *Generael Bol*, die werd genoemd naar Pieter Bol (gest. tussen 1636 en 1646) uit Haarlem.

Hoewel bedoeld om duidelijkheid te scheppen, vergrootte de naamgeving de verwarring voor mensen die niets van tulpen wisten, niet in de laatste plaats omdat iedereen de namen anders schreef in een tijdperk waarin spellingsregels nog niet bestonden. De liefhebbers, die natuurlijk veel tijd en moeite in hun hobby staken, zal dat koud hebben gelaten. Zij kenden hun tulpen immers.

Semper Augustus

Tulpenhandel in Nederland kwam ruim voor de dood van Clusius al op gang. De meeste kopers en verkopers waren liefhebbers, die het geld voor een dure hobby konden missen. Het ging

uiteraard om behoorlijke bedragen. Al in 1611 en 1612 worden bedragen genoemd van 250 en 450 gulden voor tulpen. Ook al ging het in het laatste geval om niet minder dan vier bedden met tulpen – die dus wel niet heel bijzonder geweest zullen zijn – het waren toch substantiële bedragen voor iets waar je maar een paar weken per jaar plezier van had. Ter vergelijking: een schoolmeester of een zeeman verdiende gemiddeld 150 gulden per jaar, een goede timmerman ruim 300 per jaar, een eersteklas huis in een stad kostte soms 5000 gulden, en de meest gewaardeerde grachtenhuizen in Amsterdam gingen soms voor 10.000 gulden van de hand. Een voorzichtige schatting van de waarde van de moderne gulden ten opzichte van de zeventiende-eeuwse gulden is 104 moderne guldens voor een zeventiende-eeuwse: een bedrag van 450 gulden zou dus omgerekend naar moderne maatstaven 46.800 gulden bedragen.

De prijzen van tulpen bleven stijgen, totdat in de jaren twintig de tulpenhandel ook buiten de kring van de liefhebbers aandacht begon te trekken, ongetwijfeld door de grote bedragen die nu geboden werden. De kroniekschrijver Nicolaes Jansz. van Wassenauer (ca. 1572-1629) bezocht in 1623 kasteel Heemstede, om de tulpen van Adriaen Pauw te bewonderen. Hij schreef in dat jaar ook over *Semper Augustus*, de eerste tulp die ook buiten de kringen der liefhebbers de aandacht trok door de fabelachtige prijs die voor deze bloem werd gevraagd. 'Noyt sach Blommist schoonder als dese,' aldus Van Wassenauer. Een bol van de soort werd verkocht voor 1000 gulden, en in hetzelfde jaar zou er nog 12.000 gulden zijn geboden voor tien bollen van *Semper Augustus*, een bod dat werd afgeslagen door de eigenaar. Een jaar later was *Semper Augustus* nog steeds de meest prestigieuze tulp ooit. Er was toen nog steeds maar één dozijn bollen, die allemaal in handen waren van één man, wiens naam helaas niet bekend is; de waarde van *Semper Augustus* was inmiddels gestegen naar 1200 gulden per bol. Veel liefhebbers wilden er dolgraag zelf een hebben, en in Noord-Frankrijk – waar de *Semper Augustus* vandaan zou komen – werd koortsachtig gezocht naar andere exemplaren. Dat leverde wel nieuwe fraaie soorten

op, maar niet één daarvan kon de vergelijking met Semper Augustus doorstaan. Een jaar later sloeg de anonieme eigenaar een bod van 2000 à 3000 gulden per bol af. Omgerekend naar moderne maatstaven was één bol van Semper Augustus toen dus 208.000 à 312.000 gulden waard. Geen wonder dat Van Wassenaer behoorlijk onder de indruk was van deze bollen, 'dienende tot verwonderingh der Miraculen Godts in soo een gheringh stuck toonende'. De Semper Augustus bleef zeer gewild, en zou in 1637 op een veiling 5500 gulden per bol opbrengen – meer dan vijf ton aan moderne guldens.

Niet iedereen kon waarderen dat er aan tulpen zo veel geld werd besteed. De Amsterdamse koopman-dichter Roemer Visscher (1547-1620) was een van de eerste critici van de liefhebbers; in 1614 publiceerde hij een dichtbundel waarin ook een afbeelding voorkwam van een tulp. Als bijschrift had Visscher erbij gezet: 'Een dwaes en sijn gelt sijn haest [=snel] ghescheijden.' De eerder genoemde bloemenliefhebber Hondius waardeerde tulpen niet meer dan andere bloemen, en uitte zijn verbazing over het feit dat de liefhebbers zich blindstaarden op de tulp, en alle andere bloemen negeerden.

Dat men hier in Nederlant,
Soo veel sotten bij der hant,
Vinden can, die in haer hoven,
Dese bloem alleene loven,
Die het heel jaer uyt verbeyden,
Sonder Yet in 't Hof te sien,
[...]
Dan de tulpen aen te schouwen,
Om de tulpen maer alleen,
Sotten die haer hoven bouwen,
Voor een bloeme en anders geen.

Maar de liefhebbers trokken zich van die kritiek niets aan. Ze gingen gewoon door met kopen en verkopen. Ze wisten wat ze deden – voorzover dat mogelijk was – en verkochten hun bollen

alleen in de bloeitijd, zodat de koper met eigen ogen kon zien wat hij kocht. Mocht de bol het volgende jaar onverhoopt niet opkomen of een ander patroon dan het gewenste vertonen, werd de transactie in de regel geannuleerd. Het aanbod bleef dan klein, de vraag hoog, en gedurende ruim twintig jaar bleven de tulpenprijzen gestaag stijgen.

Investeren of creperen

Nederland was een rijke natie. Vanaf 1600 was er een steeds toenemende, structurele kapitaalovervloed in de Republiek, hetgeen mede het gevolg was van een drastische verlaging van het rentepercentage. De rentestand bleef bijna drie eeuwen lang ver beneden die van het buitenland, waardoor er kapitaal te over was. Er waren nog nauwelijks banken; wie iets wilde met zijn geld, moest investeren. Dat verklaart het brede scala aan activiteiten dat de vroeg-zeventiende-eeuwse Nederlanders ontplooiden.

Zeventiende-eeuwse kooplieden en belastingontvangers – voorlopers van de latere bankiershuizen – verleenden grote bedragen en langlopende kredieten, en investeerden in groten getale in binnenlandse en buitenlandse handelscompagnieën, mijnbouwondernemingen, industriële vestigingen en agrarische ontginningen. Nederlandse kooplieden investeerden en masse in ontdekkings- annex handelsreizen naar West en Oost, droogmakerijen en inpolderingen. De bomen groeiden de hemel in, zo leek het de tijdgenoten.

Natuurlijk ging het – net als nu – niet altijd geweldig met de economie in de Gouden Eeuw. In de jaren twintig van de zeventiende eeuw verkeerde de Nederlandse economie in een zware recessie, maar na 1630 verkeerde de crisis in haar tegendeel; voc-aandelen verdubbelden in waarde tussen 1630 en 1640, de huizenprijzen schoten omhoog, en ook de inpolderingen werden weer ter hand genomen. Vanaf 1632 werd ook zwaar geïnvesteerd in de Nederlandse infrastructuur, vooral door de aanleg van trekvaarten, zodat rond 1640 gesproken kon worden van een trekvaartenkoorts, met stad na stad trappend

van ongeduld om ook een trekvaart aan te leggen.

Investeren is niet zonder risico; de koopliedenelite van Holland wist dat maar al te goed. Een koopman als Dirck van Os (ca. 1556-1615) begon aan de droogmaking van de Beemster – de grootste en beroemdste van de inpolderingen van de Gouden Eeuw, in de jaren 1608-1612 – ondanks eerdere mislukkingen, en in de wetenschap dat dergelijke projecten kapitaalverslindend waren. De totale kosten van de inpoldering van de Beemster bedroegen het voor die tijd astronomische bedrag van twee miljoen gulden (ruim tweehonderd miljoen nu). Het duurde bovendien nog eens dertig jaar voordat de Beemster geld begon op te leveren, dus dit soort investeringen was alleen weggelegd voor degenen die het zich konden veroorloven zo veel geld zo veel jaren te besteden aan een project als dit.

Wie verstandig was, wedde nooit op één paard. We zien dan ook dat Dirck van Os tevens bewindhebber van de *voc* was. Hij maakte deel uit van een netwerk van vooral Amsterdamse kooplieden, die niet alleen zwaar investeerden in de *voc* en *wic*, maar die ook betrokken waren bij praktisch elke droogmakerij in Holland. Onder deze mannen treffen we de namen van de tulpenliefhebbers Adriaen Pauw, Paulus van Beresteijn, Allard Cloeck en Barthold Cromhout aan. In een tijdperk waarin de tulpenprijzen bleven stijgen, zagen zij ongetwijfeld in dat die fraaie tulp in hun tuin een potentieel beleggingskapitaal was. En zij waren niet de enigen.

Niet alleen de rijke kooplieden waren zich bewust van de vele mogelijkheden om iets te doen met je spaargeld. Ook de gewone man investeerde kleine bedragen in de hoop een graantje mee te pikken van de welvaart. De koopman Willem Usselincx (ca. 1567-ca. 1647) verklaarde dat de Nederlander, of hij nu edelman of burger was, boer of knecht, zijn geld niet in een oude kous stopte, maar probeerde geld met geld te verdienen, hoe bescheiden zijn kapitaaltje ook was. Vrijwel iedereen die het zich kon veroorloven te sparen, belegde zijn spaargeld. De zogeheten partenrederij was op deze kleine beleggers gebaseerd; sommige schepen hadden een stuk of twee-, driehonderd 'reders',

die voor een relatief klein bedrag investeerden in een handelsreis. Die reders waren soms grote kooplieden, die vele honderden parten bezaten, maar ook middenstanders en ambachtslieden, die zo hun spaarcenten hoopten aan te vullen.

Maar schepen konden vergaan, en scheepsparten waardeeloos worden. De tijdgenoot was zich maar al te bewust van de vele gevaren die de vroegmoderne economie bedreigden. Vooral de kleine beleggers zochten naar de veiligste manier om hun kapitaal te beleggen. Ze dachten hem te vinden in de al twintig jaar waardevaste tulp. Maar eerst moesten tulpen wel binnen het bereik van hun beurs komen. Rond 1634 was het zover.

Tulpenmanie

In de jaren 1633 en 1634 ontstond een serieuze tulpenhandel. Het ging niet meer om min of meer toevallige transacties; sommige liefhebbers begonnen een echte handel, niet alleen om met het verdiende geld andere tulpen te kopen, maar ook om er geld mee te verdienen. Het is mogelijk dat er in deze jaren voor het eerst van bepaalde variëteiten grote hoeveelheden bollen waren, zodat prijzen van deze variëteiten betaalbaar werden voor kleine beleggers.

Dat de tulpenhandel in volume toenam blijkt uit het feit dat de tulp in deze tijd regelmatig voorkomt in notariële akten. De meeste notariële akten met betrekking tot de tulpenhandel die we kennen dateren uit de jaren 1635-1639. De handel schoot vooral wortel in die steden waar de rijke liefhebbers al jaren kweekten, in Haarlem, Utrecht, Amsterdam, Leiden, Gouda, Hoorn, Enkhuizen, Alkmaar, Rotterdam en Vianen. Nu meer en meer personen zich gingen toeleggen op de handel in tulpen, werd het noodzakelijk ergens bijeen te komen. Zo ontstonden de zogeheten colleges of comparitiën, waar kopers en verkopers elkaar twee tot drie keer per week ontmoetten, gewoonlijk 's avonds en gewoonlijk in een herberg. Het bijeenkomen van de handelaren in publieke ruimtes duidde op een snelle professionalisering van de handel in tulpen. Er ontstonden, zoals in die

tijd gebruikelijk, geritualiseerde vormen van handel, met de betaling van kooppremies en het inzetten van veilingmeesters. Ook gingen de tulpenhandelaren zich tooien met de benaming 'floristen', een woord dat uit Engeland zou zijn overgewaaid, hetgeen erop duidt dat ze zichzelf beschouwden als een duidelijk te onderscheiden groep, met een eigen identiteit.

Een derde teken van professionalisering was het overgaan tot handeldrijven in tulpen per aas. Een aas bedroeg ongeveer een-twintigste gram. Tulpen werden aanvankelijk per bol verhandeld, maar toen vanaf 1634 de prijzen begonnen te stijgen, werd het gewicht van de bol – gemeten in azen – steeds belangrijker. Als tulpen werden geplant, werd hun gewicht op dat moment opgeschreven, en dat gewicht was tijdens de tijd dat de bol in de grond zat het uitgangspunt voor alle transacties.

Een ander verschijnsel dat duidt op een verdere professionalisering was de oprichting van compagnieën gespecialiseerd in de handel in tulpen; zo stichtten Jan Govertsz. Coopall en een lid van de liefhebbersfamilie Bol, beiden uit Haarlem, op 9 september 1635 een compagnie voor de handel in bollen. Veertien maanden later, op 6 november 1636, bestond de compagnie nog steeds; Bol droeg toen aan Coopall 8746 gulden en 2 stuivers over – ongetwijfeld de helft van hun winsten over meer dan een jaar tulpenhandel. Omgerekend naar moderne guldens ging het om een bedrag van meer dan negen ton. Ook nu zou dat een behoorlijk bedrag zijn voor een partij bollen. Ze wilden niet dat iemand inzage kreeg in het verloop van hun zaken, en bepaalden daarom dat na de dood van de een de ander alle goederen van de compagnie zou krijgen. Coopall was stervende, want vóór 22 november 1636 werd hij begraven. In het doodboek van de Bavo werd hij vermeld als 'Prins van de Tulipanen', hetgeen suggereert dat hij een van de belangrijkste kwekers was. Coopalls weduwe droeg, de overeenkomst getrouw, op 22 november 1636 de administratie van de compagnie over aan Bol. We mogen er wel van uitgaan dat zij van een onbezorgde oude dag kon genieten. Deze compagnie was zeker niet de enige, in de loop van 1636 werden er nog verscheidene andere opgericht.

Een vijfde teken van de volwassenwording van de tulpenhandel was de verschijning van de eerste 'tulpenboeken'. Tulpenboeken waren de eerste 'catalogi' van de bloembollenteelt, en functioneerden als naslagwerk. In de tijd dat de tulp niet bloeide – het grootste deel van het jaar dus – kon een koper of een liefhebber toch zien hoe de bloem eruit hoorde te zien. Deze tulpenboeken werden ook al in de tijd zelf op hun waarde geschat, want men liet de tulpen portretteren door vermaarde kunstenaars. Ook na de Tulpenmanie was een tulpenboek een kostbaar bezit. Het boek dat in het bezit is van het Nederlandsch Economisch Historisch Archief werd blijkens de krabbel van een trotse koper aangeschaft op 3 januari 1647 voor 387 gulden – meer dan 40.000 gulden nu. Dankzij deze tulpenboeken weten we na meer dan 350 jaar nog hoe de best gewaardeerde tulpen, zoals Semper Augustus, er toen uitzagen.

Een zesde teken dat de tulpenhandel steeds serieuzer werd – en dat de vraag steeds groter werd – was de verschijning van de eerste echte bollenkwekers, mannen die niet zomaar liefhebber waren, maar hun brood konden verdienen met het kweken van bollen. Ze waren meestal van eenvoudige komaf, zoals de voormalige smalwerker Davidt de Mildt (1603-1636), die waarschijnlijk als eerste in Haarlem een zelfstandige kwekerij opzette. Een andere vroege bollenkweker was Barend Cardoes (1605-1657), die jarenlang de tuinman was van Pieter Bol voordat hij het door De Mildt gestichte bedrijf, het Hof van Flora, overnam. Zijn zaak werd voortgezet door zijn nakomelingen en bleef tot in de achttiende eeuw bestaan. Mannen als hij werden in de nasleep van de Tulpenmanie regelmatig geconsulteerd over technische zaken met betrekking tot de tulpenteelt.

Hun diensten waren nodig ook. Want degenen die nu de markt betraden hadden, waar het de eigenaardigheden en grillen van de tulp betrof, weinig verstand van zaken. Zij kenden de lange lijsten onbekende en soms vrijwel onherkenbaar verbasterde soortnamen niet. Dat de zo hoog aangeschreven tulpen het ene jaar de prachtigste patronen konden voortbrengen, om het volgende jaar veel minder fraai op te komen, was hun on-

bekend. Bovendien waren ze, in tegenstelling tot de liefhebbers, niet geïnteresseerd in de tulp als zodanig, maar in de mogelijkheid om snel fortuin te maken. Niet elke florist was gewetensvol genoeg om potentiële kopers te waarschuwen; een houding die zich tegen hen zou keren toen in het voorjaar van 1637 de tulpen opkwamen. Vanaf het najaar van 1636 vond de handel plaats buiten de bloeitijd, zodat er werd gehandeld in bollen van een soort die veel waard was bij het rooien, maar in de lente van 1637 soms zijn prachtige kleuren bleek te hebben verloren. De tulpen konden soms onherkenbaar zijn, of zelfs niet meer opkomen. Zelfs ervaren tulpenkwekers hadden af en toe de grootste moeite hun tulpen te herkennen. 'Dat ken de beste bloemist niet doen, want de bloemen houden haer streeck niet,' aldus een anonieme schrijver uit die tijd. De handel in tulpen was dus zelfs voor ervaren kwekers een gok – weliswaar een beredeneerde, maar toch een gok. De tulp was geen betrouwbare grootheid, zoals een dennenboomstam of een last graan, maar een levende plant – en was derhalve voortdurend onderhevig aan verandering. Voor de liefhebbers was dat nooit een probleem geweest. Zij verhandelden bollen alleen in de bloeitijd, zodat koper en verkoper met eigen ogen zagen wat ze verhandelden. Maar toen het tulpenseizoen van 1636 was afgelopen, gingen de nieuwbakken floristen gewoon door met handeldrijven. Iedereen kon zien dat de veteranen in de tulpenteelt hoge winsten behaalden, en de nieuwkomers waren niet genegen te wachten tot de lente. De kwekers hadden daar evenmin moeite mee. Daar zouden ze nog veel spijt van krijgen, want in het voorjaar van 1637 regende het beschuldigingen van fraude en boze opzet.

De grillen van de tulp verklaren een groot deel van de gevallen van fraude die in de jaren 1635-1639 voorkomen in Alkmaarse, Amsterdamse en Haarlemse notarisprotocollen. Niet altijd zal hier daadwerkelijk sprake zijn geweest van boze opzet. Handel was ook toen een serieuze zaak, en wie de kluit belazerde, verloor niet alleen zijn eer, maar ook zijn reputatie – en dus zijn krediet.

Problemen met frauduleuze handelaren waren niet nieuw

voor de floristen. Wouter Bartholomeusz. Winckel (gest. 1636), kastelein van de Oude Schuttersdoelen in Alkmaar, was een van de grotere spelers in de tulpenhandel. Op 22 februari 1636 zat hij in zijn herberg een veiling voor 'de floristen binnen Alkmaer' voor. Alle tekenen wijzen erop dat hij een gerenommeerd kweker en handelaar was, maar zelfs een man met zijn reputatie kwam soms in opspraak; op 15 maart 1636 waren de floristen 's avonds vergaderd in een andere Alkmaarse herberg, de Oude Blinde Werelt, waar en plein public de jonge Amsterdamse koopman Cornelis van Breugel (1610-1653) 'in gramme woede overluijt geseijt ende verclaert heeft, dat [Winckel] was een schelm ende dieff, ja gij zijt erger fielt ende guyt als Amerael, Amerael is daervoor bekend ende gij wilt voor een eerlijck man gaen, ende bent het niet, maer gij sijt een schelm der schelmen'. Aldus de getuigen die de beledigde partij liet opdraven bij de notaris. Van Breugels uitbarsting was wellicht beïnvloed door zijn conflict met 'Amerael', de Amsterdamse kweker en handelaar Jan Hendricksz. Admirael (gest. 1662) – eveneens een naam die vaak opduikt in de notarisprotocollen. Op 24 april 1636 verklaarde Van Breugel dat in zijn tuin tulpen stonden die door Admirael aan een ander waren verkocht. Van Breugel deelde de koper mee dat de tulpen niet van Admirael, maar van hem waren, en dat hij deze dus helemaal niet verkopen kon. Het lijkt onwaarschijnlijk dat Admirael brutaalweg andermans tulpen verkocht; hij zal allicht een aanspraak op deze tulpen hebben gehad, die Van Breugel niet erkende. Het was niet de enige keer dat Admirael dit soort conflicten had. Van Breugels uitbarsting tegen Winckel was misschien onterecht, ze bewijst dat de angst voor bedrog gegronde oorzaken had.

Hoe dan ook, de floristen verzuimden grotendeels hun minder ervaren handelspartners in te lichten, en zo doken aan het einde van het jaar 1636 personen op in de colleges die men gewoonlijk zelden tegenkwam in Hollandse handelskringen: kleine ambachtslieden, met name – in Haarlem althans – wevers. De deelnemers aan de Tulpenmanie schijnen uit alle rangen en standen te zijn voortgekomen, maar in de pamfletten die vanaf

het najaar van 1636 beginnen te verschijnen, wordt deze beroepsgroep nadrukkelijk en regelmatig vermeld. De Haarlemse wevers schijnen rond de jaarwisseling hun schaarse spaargeld massaal in bollen te hebben geïnvesteerd. In tegenstelling tot de beter gesitueerde floristen handelden zij vooral in pondgoed.

Tot dan telde men alleen hoge bedragen neer voor bijzondere soorten. Daar vindt men ook de meeste informatie over in de notariële archieven. Er bestond een verschil tussen tulpen die werden verhandeld per bol, zoals *Semper Augustus*, *Admiraal Liefkens*, *Admiraal van der Eyck* en *Gouda*, en tulpen die per pond werden verkocht, 'pondgoed', zoals *Gheel* en *Root van Leyden*, *Groote Geplumiceerde*, *Oudenaerden* en *Switzers*. Pondgoed werd verhandeld in standaardhoeveelheden van 1000 azen, of een pond; in Haarlem woog een pond tulpen 9728 azen, in Amsterdam 10.240 azen. Pondgoed was altijd goedkoper dan de tulpen die per stuk werden verkocht, en het was pondgoed dat vooral het onderwerp was van de speculatie. In januari, toen de Tulpenmanie op het hoogtepunt was, stegen de prijzen voor pondgoed veel sneller dan de prijzen van de duurere soorten. Die verdubbelden of verdriedubbelden over een veel langere periode; pondgoed steeg tot soms vijftientig keer de oorspronkelijke waarde in één maand tijd. Een weinig interessante soort als bijvoorbeeld *Switzers* steeg spectaculair in waarde: van 120 gulden op 15 januari, naar 385 gulden op 23 januari, 1400 gulden op 1 februari en 1500 gulden op 2 februari – de dag voor de krach. Vooral in de laatste twee weken van januari 1637 stegen de prijzen halsoverkop. Ook andere minder gewaardeerde soorten brachten honderden guldens op, en zelfs eenkleurige tulpen, die voorheen werden weggegooid, werden nu verhandeld.

Dat een liefhebber of serieuze handelaar bereid was veel geld neer te leggen voor tulpenvariëteiten die niet beantwoordden aan het heersende schoonheidsideaal is hoogst onwaarschijnlijk. Maar velen van hen zagen er geen been in de in hun ogen waardeloze bollen te verkopen aan nietsvermoedende aanbachtlieden. Weinigen zullen zo'n buitenkans hebben kunnen

weerstaan. Zelf bleven ze alleen de meer gewaardeerde variëteiten kopen. Daarmee ontstond geleidelijk een probleem, want de kwekers en liefhebbers verkochten nu dingen die ze zelf niet wilden hebben. De kopers wilden ze bovendien ook niet hebben, want de handel in tulpen draaide al lang niet meer om het zelf bezitten van tulpen.

Een typische koper tijdens de Tulpenmanie betaalde voor de tulp die hij kocht niet contant, en een typische verkoper had de tulp op het moment van de transactie niet in zijn bezit. Geen van beiden ging ervan uit op de afleveringsdatum daadwerkelijk een tulp over te dragen, dan wel te ontvangen; alleen een betaling van het verschil tussen contractdatum en regelingsdatum werd verwacht. De koper en verkoper gokten er beiden op dat de bloem later meer waard was, en beiden verwachtten er winst mee te behalen. De tulp was immers altijd in waarde gestegen. Waarom zou ze dat niet blijven doen? Voor de deelnemers aan de Tulpenmanie die niet bekend waren met de eigenaardigheden van de tulp moet handelen in tulpen belachelijk veilig hebben geleken.

De toevloed van kleine beleggers versnelde het tempo van de tulpenhandel aanzienlijk. Nu niet langer werd verwacht dat de verkoper de tulp al in zijn bezit had, konden tulpen in ijltempo van eigenaar wisselen, op het hoogtepunt van de Tulpenmanie wel tien keer per dag. Moderne economen zien hier niets kwaads in: in feite deden de floristen aan wat nu termijnhandel genoemd wordt. Maar termijnhandel was in de zeventiende eeuw allesbehalve onomstreden. In de ogen van kerk en overheid stond speculeren vrijwel gelijk aan het universeel afkeurenswaardig bevonden gokken en wedden. Termijnhandel was in hun ogen een kansspel.

De Staten van Holland verboden termijnhandel voor het eerst in 1610, toen in dat jaar de Beemster onderliep. Een aantal hoofdingelanden zag geen brood meer in de geldverslindende droogmakerij, en dumpte hun aandelen. Er stonden tallozen in de rij die er wel vertrouwen in hadden, en ook hun deel in de Beemster wilden verkrijgen. Grondspeculanten kochten dus

een part in de Beemster, en verkochten dat weer met winst door. Ze handelden dus eigenlijk in iets wat ze helemaal nog niet hadden, aangezien de Beemster inmiddels een paar meter onder water stond. Waterhandel in plaats van windhandel dus. De Staten vaardigden vervolgens in februari 1610 een plakkaat uit waarin werd verboden dat men handelde in goederen die men niet bezat – niet alleen vanwege de Beemsterspeculatie, maar ook vanwege speculatie met voc-aandelen. De 'Beemstermanie' verliep daarna, maar het verbod op speculatieve termijnhandel – want dat was het in feite – moest opnieuw worden afgekondigd in 1621, 1623, 1624, 1630 en 1636. De laatste keer toen de handel in tulpen in volle gang was. Later in de zeventiende eeuw zouden de Staten zich moeten neerleggen bij de economische realiteit en werd termijnhandel geaccepteerd, maar zover was het nog niet in 1636.

De Staten waren niet de enigen die inzagen dat de grens tussen termijnhandel en kansspel diffuus was. Aan het einde van 1636, toen de tulpenhandel serieus overging in termijnhandel, begonnen de eerste pamfletten – de 'ingezonden brieven' van de zeventiende eeuw – te verschijnen. Vrome pamfletschrijvers drongen aan op matiging van deze onnatuurlijke handel, die God zeker zou mishagen. Met nieuwjaar verscheen een pamflet genaamd *Nieujaers Pestspiegel*, waarin werd opgeroepen om de tekenen van Gods toorn zoals die zich in 1636 hadden gemanifesteerd niet in de wind te slaan – 1636 was een berucht pestjaar, waarover later meer. Een andere devote pamfletschrijver riep zijn lezers op niet de echte Bloem van Saron – oftewel Christus – te vergeten. Hun verontwaardiging en afkeuring werd mede ingegeven door de uitpattingen die gepaard gingen met de handel in tulpen. Veel kleine beleggers waren de papieren winsten naar het hoofd gestegen. Zij gaven geld als water uit aan dure kleding, duur voedsel, drank en vrouwen. De pamfletschrijvers klaagden steen en been over de brave wevers die zich zo verliepen in goddeloos kansspel.

Naast deze godvrezende retorici waren er ook pamfletschrijvers met verstand van zaken die inzagen dat de prijzen van tul-

pen niet eindeloos konden blijven stijgen. Niemand wilde immers de tulpen zelf hebben, en het kon niet lang meer duren voordat niemand ook meer zou willen kopen. Deze schrijvers vreesden voor een kettingreactie als de markt in zou zakken; de laatste koper zou zijn verplichting niet kunnen voldoen aan de verkoper, die weer niet zou kunnen betalen aan degene van wie hij weer de tulp had gekocht, hetgeen een golf van bankroeten tot gevolg zou hebben.

Pamfletten waren eeuwenlang de voornaamste bron over de Tulpenmanie. In een tijd waarin kranten nog vrijwel onbekend waren, vormden zij de belangrijkste schriftelijke nieuwsbronnen voor de gewone man. De pamfletschrijvers schreven vooral met het doel de publieke opinie in een door hen gewenste richting te beïnvloeden. De pamfletten waren nadrukkelijk niet bedoeld voor de regenten – die maakten gebruik van andere, meer onbevooroordeelde nieuwsbronnen – en zij werden regelmatig onaangenaam verrast door onrust veroorzaakt door schrijfsels waarvan ze niet op de hoogte waren.

Wie kaatst, kan de bal verwachten, en dat gold ook voor zeventiende-eeuwse pamfletschrijvers. De floristen – vooral de serieuzeren onder hen – begonnen op hun beurt de publieke opinie te bewerken met pamfletten waarin de tulpenhandel werd verdedigd. Er waren ook pamfletschrijvers die een middenpositie innamen, en wensten dat de tulpenhandel – net zoals alle andere vormen van handel – door de overheid zou worden gecontroleerd.

Eén schrijver – wiens pamflet overigens nooit zou worden gepubliceerd – beval aan dat de overheid de tulpenhandel zou reguleren via een gilde, of als dat niet mogelijk was een belasting zou heffen over de exorbitante winsten. Per slot van rekening, aldus de schrijver, gaven de floristen wel duizenden guldens uit aan tulpen, maar geen stuiver voor de armen. Dat hadden de Hoogmogende Heren zelf ook al bedacht, want in 1636 namen de Staten van Holland in overweging een nieuwe belasting in te voeren op 'seeckere nieuwe soorte van handel, te weten in bloemen, tulpen ende bollen van deselve, waerin veel

geldts dagelijks werd vertiert'. Maar het zou nooit zover komen. Voordat de Staten stappen konden ondernemen, en de anonieme schrijver zijn pamflet kon publiceren, was Zwarte Dinsdag al aangebroken.

Krach

Op dinsdag 3 februari 1637 begon het einde van de Tulpenmanie in een herberg in Haarlem. Een florist bood een pond Kronen of Switzers aan voor 1250 gulden, maar niemand ging in op zijn bod. De man verlaagde zijn prijs naar 1100 gulden, en weer wilde niemand ze hebben. Hij probeerde het voor de derde keer, voor 1000 gulden, maar ook nu wilde niemand kopen. De florist kon zijn bollen niet meer kwijt, net zomin als zijn collega's. Het nieuws verspreidde zich als een lopend vuurtje door Haarlem, en de volgende dag lag de handel stil. Elders in Holland was er nog niets aan de hand; in Alkmaar, Amsterdam en Den Haag werd de volgende dagen nog volop handelgedreven. De hoogste prijzen uit de tijd van de Tulpenmanie werden zelfs nog behaald in Alkmaar op 5 februari, op de veiling van de bollenkraam van Wouter Bartholomeusz. Winckel. Die veiling bracht zijn nage-laten weeskinderen 90.000 gulden op; omgerekend een bedrag van zo'n negen miljoen gulden. De veilingprijzen werden onmiddellijk gedrukt als pamflet, ongetwijfeld met het doel te bewijzen dat de handel in bollen niet voorbij was. Het baatte niet. In snel tempo viel overal de handel in pondgoed stil. Gedurende de maand februari stortten de prijzen van pondgoed om-laag, soms tot 5 procent van de waarde op het hoogtepunt van de Tulpenmanie; de prijzen voor de duurdere soorten daalden veel minder snel, of bleven gelijk. De kleine beleggers die de markt in december en januari hadden overspoeld en zich vooral hadden toegelegd op de handel in de goedkopere tulpensoorten, probeerden ongetwijfeld de verliezen te beperken door zo snel mogelijk te verkopen, en dat zal alleen maar hebben bijgedragen aan de spectaculaire prijsdaling. Op dat moment leek het gevaar dat ook de prijzen voor bijzondere tulpen in de val van het

pondgoed zouden worden meegesleept zeer reëel. De serieuze floristen bleven weliswaar in bijzondere bollen handelen, maar het was al gauw duidelijk dat het tijdperk van de grootste winsten voorbij was, en dat hun markt door een snel afnemende vraag zou afkalven. Bovendien zagen ze zich geconfronteerd met talloze klanten die van de ene op de andere dag hun betalingsverplichtingen niet meer konden voldoen. Er moest snel wat gebeuren, of ze zouden genoodzaakt zijn tal van processen te beginnen, in de meeste gevallen tegen mensen die hun papieren kapitaal na de prijsdaling hadden zien verdampen. Op 24 februari 1637 kwam een grote groep floristen daarom bijeen te Amsterdam. Dat deze groep vooral bestond uit serieuze kwekers laat zich afleiden uit de aanwezigheid van een aantal mannen die als zodanig bekendstonden, zoals Barend Cardoes, die er was namens de Haarlemse floristen. Na lang delibereren kwamen de afgevaardigden overeen dat iedere transactie van na 30 november 1636 ongedaan gemaakt mocht worden, mits de koper aan de verkoper een tiende van de verkoopprijs betaalde. De koper moest in maart laten weten of hij de koop liet doorgaan of niet. Daarmee deden de kwekers een knieval voor de werkelijkheid. Ze bleven immers hoe dan ook met hun tulpen zitten; op deze manier verdienden ze tenminste nog iets.

Helaas voor de floristen ontbrak het hun aan de invloed om hun overeenkomst bindend te maken. Dat de Amsterdamse floristen bovendien weigerden de regeling te ondertekenen, maakte hun positie er ook niet sterker op. Totdat een beslissing werd afgedwongen door een overheid, kon de overeenkomst alleen werken als alle betrokkenen ermee akkoord gingen. Iedereen die het oneens was met de overeenkomst kon deze straffeloos negeren. Het voorbeeld van de Groningse botanicus en dokter Henricus Munting (1583-1658) wijst uit dat in ieder geval sommige floristen van deze regeling wel gebruikmaakten: Munting had voor zeventienhonderd gulden bollen verkocht, maar ontving uiteindelijk een tiende van dat bedrag en mocht zijn bollen houden.

Zo gemakkelijk kwamen de meeste floristen er echter niet

van af. De publicatie van de Amsterdamse overeenkomst lokte een nieuwe pamflettenstroom uit, waarin de poging om de tulpenhandel te behoeden voor algehele instorting heftig bekritiseerd werd. Een pamfletschrijver beschuldigde de afgevaardigden ervan – waarschijnlijk terecht – de rijke, ervaren handelaren te vertegenwoordigen, die er alle belang bij hadden dat de prijzen hoog bleven. Een ander vond dat alle transacties in de tulpenhandel ongeldig verklaard moesten worden, omdat veel landen transacties waarin een van de partijen willens en wetens werd bedrogen als nietig beschouwden. Veel pamfletschrijvers gingen er ondubbelzinnig van uit dat de floristen met kwade bedoelingen de Tulpenmanie hadden aangewakkerd.

In antwoord op deze kritiek verschenen pamfletten waarin stelling werd genomen tegen degenen die de floristen aanvielen. Zij betoogden dat niet alle floristen over één kam geschoren moesten worden, dat lang niet alle handelaren frauduleus waren en dat de handel in tulpen op zichzelf een gezonde kern had. Ongetwijfeld verschenen deze pamfletten op initiatief van de beter gesitueerde tulpenhandelaren. Zij probeerden zo afstand te nemen van de smet van zondige termijnhandel.

Ondertussen ontstonden de eerste conflicten. Floristen eisten van kopers verklaringen dat zij de koop gestand zouden doen, en de eerste advocaten vonden hun weg naar de floristen – de rijkere welteverstaan, want de 'wevers' en de andere kleine beleggers konden niet op tegen het juridisch arsenaal dat de floristen van het eerste uur in stelling konden brengen. Hun bleef slechts één uitweg; de overheid. Burgemeesters, vroedschappen en iedereen die met hen in directe verbinding stond, werden bedolven met verzoeken tot ingrijpen van op de rand van bankroet verkerende gedupeerden. En met succes, want als er iets was wat de vroede vaders niet konden gebruiken was dat wel een golf van faillissementen en de daarmee gepaard gaande onrust. Honderden 'wevers' konden immers in de pamfletten lezen dat ze bedrogen waren, en het was onwaarschijnlijk dat zij daarover geen wrok zouden gaan koesteren. Dergelijke wrok kon potentieel gevaarlijk zijn; er was wel om minder een oproer

ontstaan. Een stad als Haarlem dreef bovendien voor een belangrijk deel op de lakenindustrie. Volslagen berooide wevers waren wel het laatste wat Haarlem nodig had. Om de rust te herstellen verboden de burgemeesters op 7 maart 1637 het drukken en verspreiden van pamfletten over de Tulpenmanie. Vervolgens besloten ze akkoord te gaan met het verzoek de 'blomhandeling' t'sedert den planttyt lestleden alhier te Lande gedreven' van staatswege ongeldig te verklaren. Andere steden volgden het Haarlemse voorbeeld en drongen er bij de Staten van Holland op aan alle transacties van de tulpenhandel ongeldig te verklaren. De Staten stonden daar in principe niet afwijzend tegenover – per slot van rekening hadden ze nog in 1636 alle vormen van termijnhandel verboden. De floristen op hun beurt bestookten de Staten eveneens met rekestten. Hun betoog dat de tulpenhandel respectabel was zolang er maar niet in termijnen werd gehandeld was niet aan dovemansoren gericht. Zoals altijd hielden de Hollandse Staten economische belangen eveneens in het oog. Ze wisten niet wat ze ermee aan moesten, en stuurden alle rekestten op 11 april door naar het Hof van Holland, de hoogste gewestelijke rechtbank, dat nu het doelwit van alle opwinding werd. De burgemeesters van Haarlem zonden op 15 april een missive naar het Hof, waarin ze in niet mis te verstane bewoordingen hun oordeel gaven; 'alsoo ons kennelycken es dat voorsz. Handel niet alleen lycken es geweest een drifte by eenige baetsouckende persoonen door loose ende quaede practycquen aangewent, ende dat deselve Godt betert voornementlyck alhier ter steele heeft in swangh gegaen, maer dattet oock by sigh selfs es een coopmanschap bestaende in pure imaginaire waerdye, sonder dat daer vuyt yets tot nutticheyt, dienst ofte voordeel veel min tot onderhout van eenige creaturen can werden getrocken'. En zo gingen de heren nog even door. De tulpenhandel leidde maar kapitaal weg van 'andere eerlycke ende nootwendige coopmanschappen ende neeringen'. De burgemeesters deden dan ook met klem een verzoek de hele tulpenhandel vanaf de laatste planttijd te annuleren, om zo 'veele hondert persoonen van goede naeme ende fame voor ruyne ende schande' te

bewaren. De heren van het Hof waren niet overtuigd. Termijnhandel konden ze alleen maar zien als gelijk aan een kansspel, maar ze waren er niet van overtuigd dat elke transactie inzake tulpen daaronder viel. Ook zij kwamen niet uit het dilemma. Op 25 april zonden zij een brief naar de Staten, waarin ze schreven dat ze eerst 'naerder daerop geïnformeert' wilden worden over 'de oerspronck ende tydt van de succesive ende groote rysinge in het vercoopen van de tulpen'. Zij adviseerden de stedelijke magistraten de problemen zelf op te laten lossen, en als zij er niet uit kwamen, eventuele rechtszaken, voorzien van goede documentatie, door te sturen naar het Hof. In de tussentijd mochten de kwekers de bollen die ze hadden verkocht aan in gebreke blijvende kopers 'behouden of te vercoopen', en op een later tijdstip de schade alsnog verhalen. De Staten namen het advies van het Hof ongewijzigd over in een resolutie van 27 april 1637. Voor de Staten was duidelijk dat er bij de floristen niets meer te halen viel, en in een resolutie van 4 mei 1637 schoten de Hoogmogende Heren het in 1636 geopperde idee een belasting op de tulpenhandel in te voeren af 'vermits de veranderinge ende ongelegenheyt, onlanghs op de voorsz. Bloemen ontstaen'. Daarmee was voor hen de kous af. De stadsmagistraten moesten maar zien hoe ze de ontstane geschillen zouden oplossen. Weer was Haarlem een van de eersten met regelgeving. Op 1 mei 1637 verboden de burgemeesters de notarissen en procureurs nog langer diensten te verlenen 'raeckende den blomhandel'. Men was dus wel gedwongen de geschillen in der minne te schikken. Dat hoopten de burgemeesters althans, maar lang niet iedereen vond dat zijn of haar particuliere geschil viel onder de beschikbare wetgeving. In Alkmaar, Amsterdam en Haarlem bleven conflicten ontstaan en voortwoekeren. De ruziemakers behoorden niet tot de kleine beleggers, maar bestonden voor een groot deel uit de rijkere floristen, van wie sommigen te overmoedig waren geweest, sommigen waarschijnlijk inderdaad hun klanten hadden bedrogen, en sommigen de domme pech hadden dat in het voorjaar de door hen verkochte tulpen niet waren opgekomen zoals men had gehoopt. De notarispro-

tocollen getuigen van de ernst van deze geschillen, die zich jaren later nog voortsleepten. De eerder genoemde Jacques de Clercq raakte verwickeld in een langdurig proces, dat althans gedeeltelijk om tulpen ging, en de voogden van de wezen van Wouter Winckel waren nog in 1639 druk in de weer met het najagen van nalatige kopers. Een ander slachtoffer was niemand minder dan de Haarlemse burgemeester Johan de Wael (1594-1663). Hij had samen met de Haarlemse vroedschap Cornelis Dircksz. Guldewagen (gest. 1663) een partij bollen gekocht, maar die bleken niet al te best te zijn, zoals Barend Cardoes op hun verzoek getuigde. De verkopers sleepten de beide heren voor het Hof van Holland. De Wael en Guldewagen werden door het Hof gedagvaard 'ter saecke van seeckere tulpa blommen'. Een saillant detail dat een schaduw van eigenbelang werpt over de voorbeeldige ijver van de Haarlemse magistraten om de kleine beleggers voor bankroet te behoeden. Onder verwijzing naar het advies van het Hof d.d. 25 april vroegen de burgemeesters en vroedschap van Haarlem op 16 juni om ontslag van rechtsvervolgning voor de beide regenten, 'tot bevordering van de gemene ruste ende weringe van menichvuldige inconvenienten'. Helaas voor De Wael en Guldewagen zag het Hof daar geen grond voor, want in juni 1638 was het conflict nog steeds niet opgelost.

Terwijl de maanden vergleden, en de tulpen in het voorjaar van 1637 als vanouds bloeiden en weer afstierven, bleven floristen hun voormalige zakenpartners met dagvaardingen en processen bestoken. Het duurde tot 30 januari 1638 voordat de Haarlemse burgemeesters eindelijk een commissie aanstelden voor het oplossen van de 'questiën ende differenten uyt saecke van den blomhandel ontstaen'. Op advies van deze commissie besloten de burgemeesters op 22 mei 1638 dat de overgebleven contracten werden geannuleerd 'op drye ende halve gulden van't hondert tot roucoop'. Dat wil zeggen dat de koper 3,5 procent van de prijs moest betalen als hij afzag van de aankoop – letterlijk een 'rouwkoop'. Het was de laatste keer dat de burgemeesters van Haarlem aandacht besteedden aan de Tulpen-

manie. Men mag aannemen dat de meeste conflicten daarmee wel geregeld waren. Het ging bij deze conflicten vooral om degenen die het zich konden veroorloven processen te voeren. Over de kleine beleggers praatte niemand meer, zodat men mag aannemen dat zij er grotendeels met de schrik van afkwamen. Van een kale kip kun je nu eenmaal niets plukken.

Zo eindigde de Tulpenmanie zonder al te grote kleerscheuren voor de meeste deelnemers. Sommigen waren er armer van geworden, en de enkeling die er rijk mee was geworden, laadde de verdenking van fraude op zich, en liep een fikse deuk in zijn reputatie op. De tussenhandelaar Gerret Jansz. Kooch (1598-1683) had in opdracht van zijn 'princepael' tijdens de Tulpenmanie bollen gekocht. Hij schreef over de floristen: 'onder al dees bloem gecken waren noch gesleepen gasten die der hun profijt meede deden en de tulpen voor gelt verkochten'. Kooch refereerde daarbij aan een van de voornaamste Amsterdamse kwekers-handelaren, de hervormde Abraham de Goyer (gest. 1653), 'een groot bloemist' met een zeer grote 'bloemhof' aan het Singel, die Kooch had toevertrouwd dat hij in één jaar tijd voor 20.000 gulden aan tulpenbollen uit zijn tuin had verkocht – meer dan één miljoen hedendaagse euro's. De helft daarvan had hij gebruikt om in Maarssen een buitenhuis te kopen, het resterende bedrag had hij geïnvesteerd in de aankoop van andere tulpenbollen. Hij vertelde Kooch dat hij 1200 gulden had neergeteld voor een bol. Kooch merkte wat zuur op 'alsulken gasten doen dat somtijts om andre slechthoofde te animeere', met andere woorden: om de markt een beetje aan te jagen. De Goyer spon in ieder geval garen bij de windhandel, maar hij en zijn collega's betaalden voor hun winsten met een permanente smet op hun eer. Zowel de pamfletschrijvers als Gerret Kooch en de Haarlemse kroniekschrijver Dirk Schrevelius (1572-1653) meenden dat de tulpenhandel door grootscheeps frauduleus gedrag werd gekenmerkt. Sommigen meenden dat een consortium van twintig tot dertig floristen de hele hausse kunstmatig had opgewekt. Dat consortium zou vooral hebben bestaan uit doopsgezinden. Interessant genoeg waren twee floristen met

een twijfelachtige reputatie – De Goyer en Admiraal – allebei hervormd.

Hoewel er ongetwijfeld rotte appels waren – zoals altijd en overal, ook in andere vormen van handel – is er zoals we hebben gezien een grote kans dat de grootste fraudeur de tulp zelf was. De tulp betaalde op haar beurt met haar reputatie, waarover later meer.

Voor de slachtoffers, zoals de schilder Jan van Goyen (1594-1656), zal het weinig verschil hebben gemaakt of ze werden bedrogen door de mens of de natuur. Jan van Goyen staat tegenwoordig bekend als een van de beste en invloedrijkste Nederlandse landschapsschilders. Van Goyen verdiende goed en gebruikte zijn kapitaal om te speculeren in huizen en tulpen. Hij stapte pas aan het einde van de Tulpenmanie in; nog op 4 februari kocht hij voor 858 gulden bollen van een Haagse burgemeester. Maar toen kwam de krach, en opeens zat Van Goyen met waardeloze, want geen al te mooie, bollen. Hij kon zijn schulden niet meer voldoen. Nadat hij drie jaar lang nauwelijks zijn schildersezels had aangeraakt om te kunnen handelen in huizen en bollen, moest hij in 1639 noodgedwongen terugkeren naar zijn ambacht. Hij werd de rest van zijn leven gekweld door geldzorgen, en was twee keer gedwongen om zijn kunst openbaar te veilen. Vanwege zijn dreigend bankroet moest hij in hoog tempo schilderen, en hij liet dus een uitgebreid oeuvre na. Het nageslacht was hem er dankbaar voor; de Nederlandse landschapsschilderkunst werd tot ver in de negentiende eeuw geheel door hem beïnvloed.

Enkelen waren rijk geworden, velen waren arm geworden, zo eindigt het traditionele verhaal over de Tulpenmanie. Maar de gevreesde golf van bankroeten was in de kiem gesmoord door de overheden. De kleine beleggers, de wevers, de ambachtslieden, keerden terug naar hun ambachten, droever maar wijzer, een illusie armer. De tulp bleef een object van prestige voor de elite, net zoals vóór de Tulpenmanie, en de serieuze floristen, van de eerste schrik bekomen, gingen dan ook gewoon door met de tulpenhandel. De Haarlemse kwekers zouden in de

loop van de zeventiende eeuw de bloembollenteelt gaan monopoliseren, totdat rond 1800 tulpen uit Holland een begrip waren.

De Tulpenmanie werd echter niet vergeten. Nog in 1660 refereerde een Alkmaarse spijkersmid – een van de kleine beleggers dus – in een notariële akte aan het feit dat hij in het begin van 1637 voor 17 à 18.000 gulden aan verkochte tulpen had uitstaan, maar dat hij nooit 'een stuyver van de voorsz. Tulphaen ontfangen' had. In de kunst werd de tulp, ooit symbool voor de herren Christus, een symbool voor ijdelheid en leegheid. Als zodanig duikt ze vaak op in schilderijen, waar de tulp – soms afgebeeld als ze bijna is uitgebloeid – fungeert als een symbool van de vergankelijkheid van alle aardse zaken, en een vingerwijzing naar de naderende dood.

Dokter Tulp haalde in deze tijd zijn uithangbord weg – misschien omdat heren van stand geen uithangbord meer aan hun huis bevestigden, maar misschien ook omdat hij niet geassocieerd wenste te worden met de goddeloze Tulpenmanie. Privé bleef hij de tulp waarderen, want hij veranderde zijn naam niet – dat had gekund, want naamsverandering was niet ongebruikelijk in de zeventiende eeuw – en nog in 1652 liet hij een beker maken in de vorm van een tulp, die hij aan zijn gilde schonk. Andere zeventiende-eeuwers gingen minder elegant met hun trauma om. De Leidse professor Adolphus Vorstius (1597-1663), die onder andere botanicus was, ontwikkelde een dusdanige antipathie jegens tulpen dat hij voortaan elk exemplaar dat hij tegenkwam genadeloos onthoofdde met zijn wandelstok.

In sommige steden werd de Tulpenmanie onderdeel van de stedelijke folklore. Een huis in de Haarlemse Grote Houtstraat dat in 1637 na een brand werd herbouwd, kreeg een gevelsteen met het jaar erop vermeld en een tulp erbij, en het begeleidende vers 'Als men dit huijs uijt d'As herboude, Kof menich mens, dat hem beroude'. Dit huis werd al gauw het 'Tulpenhuis' genoemd, en in de volksmond ging het verhaal dat het ooit voor één tulpenbol werd verkocht. De gevelsteen verdween in 1858. Een andere gevelsteen kwam oorspronkelijk uit Hoorn, waar hij was

ingemetseld in een katholieke schuilkerk genaamd de Drie Tulpen. Over dit huis deed het verhaal de ronde dat het in 1633 voor drie tulpenbollen was verkocht. Toen de paters jezuiten in 1755 de schuilkerk lieten verbouwen en van een nieuwe 'deftige burgergevel' voorzagen, lieten ze ook een gevelsteen inmetselen met drie tulpen en het jaar 1755. De gevelsteen vond rond 1890 zijn weg naar Haarlem, toen een rijke bollenkweker de steen redde van de sloop en liet inmetselen in de muur van zijn bibliotheek.

Waarom?

Er is nog steeds veel onduidelijk over de Tulpenmanie. De prijzen stegen, er werd veel geïnvesteerd, er werd veel gespeculeerd, dat is allemaal duidelijk; maar wie, wat of welke gebeurtenis er precies voor zorgde dat de tulp in de winter van 1636-1637 zo intensief werd verhandeld, dat blijft tot de dag van vandaag onduidelijk. We hebben al gezien hoe de tijdgenoten de schuld legden bij de kwekers zelf. Dat kan juist zijn, maar tot nu toe ontbreekt het sluitend bewijs voor deze beschuldiging.

Tijdgenoten legden ook een verband tussen de pest en de Tulpenmanie. De pest was nooit ver weg in zeventiende-eeuws Holland, maar in de jaren 1635-1637 was er sprake van een ongevoon hevige epidemie. In Amsterdam stierven alleen al in 1636 17.193 mensen, een zevende van de totale bevolking; in Leiden stierven in 1635 14.502 inwoners aan de pest, bijna 30 procent van de bevolking, en in Haarlem bezweek 14 procent van de bevolking – 5723 doden – tussen augustus en november 1636. De pest zou hebben geleid tot fatalisme – niemand kon er immers aan ontsnappen – waardoor mensen roekelozer zouden zijn geworden dan normaal. Wat dondert het als we bankroet gaan, dood gaan we toch, zo zou het motto zijn geweest. Deze verklaring bevredigt echter niet. Het hoogtepunt van de Tulpenmanie liep weliswaar synchroon aan het hoogtepunt van de epidemie, en kan deels een reactie zijn geweest op de alom aanwezige doodsdreiging, maar daar staat tegenover dat er tijdens andere

pestepidemieën geen sprake was van bijzondere speculaties. Het verklaart ook niet waarom juist de handel in tulpen leidde tot een windhandel.

Maar het is een feit dat in 1636, vlak voor de eigenlijke Tulpenmanie losbarstte, een opvallend aantal liefhebbers en floristen het tijdige voor het eeuwige verwisselde. Zo werd Volckert Coornhert op 4 augustus 1636 samen met zijn vrouw ten grave gedragen, drie dagen later gevolgd door zijn zoon. Drie begrafenissen zo vlak na elkaar, dat kan bijna geen toeval zijn; de pest was hier waarschijnlijk de moordenaar. In hetzelfde jaar stierven ook Davidt de Mildt, Paulus van Beresteyn, Jan Govertsz. Coopall, en Wouter Bartholomeusz. Winckel en zijn vrouw. Winckel en zijn vrouw maakten hun testament op 21 mei 1636, toen ze nog allebei gezond waren. Maar vóór het einde van het jaar waren ze allebei plotseling dood. Zeker weten we het niet – daarvoor ontbreken de gegevens – maar het is heel goed mogelijk dat al deze mensen bezweken aan de pest. Misschien brachten hun erfgenamen de bollen op de markt en steeg het aanbod plotseling, waardoor de prijzen van met name de mindere soorten daalden, en de tulp bereikbaar werd voor de kleine beleggers. In dat geval zou de pest toch de boosdoener zijn geweest. Méér dan een hypothese kan dit echter niet zijn, bij gebrek aan bewijs. De Tulpenmanie blijft daardoor iets ongrijpbaars houden.

Tot op de dag van vandaag wordt de Tulpenmanie beschouwd als een schoolvoorbeeld van hoe irrationele beweegredenen soms ten grondslag kunnen liggen aan – meest kortstondige – hausses. Toen in 1987 Wall Street crashte, werd de Tulpenmanie direct aangehaald door de financiële pers, en heel recent nog, tijdens de internethausse, werd ook direct de connectie gelegd tussen de Tulpenmanie en de ondoordachte beleggingen in bedrijven die nog geen winst bleken te maken. Er bestaat zelfs een naar de Tulpenmanie genoemde website, www iTulip.com, waarvan de makers zich ten doel hebben gesteld het publiek te waarschuwen voor ongefundeerde speculaties, windhandels en luchtballen, want de homo economicus heeft blijkbaar, ondanks vier eeuwen ervaring, een kort geheugen.

Wij kunnen het dan ook hartgrondig oneens zijn met Schrevelius, die over de Tulpenmanie schreef: 'Onze nakomelingen ongetwyffelt zullen belachen de uitzinnigheid onzer eeuw, dat by onze tyden de Tulpen in zo een achtinge zyn geweest.'

Gezien het enthousiasme voor de aandelen van WorldOnline zijn wij niet zo veel wijzer dan hij en zijn tijdgenoten. Het is niet aan ons om de floristen van 1636-1637 uit te lachen.

brekende oudere studie over de Brugse bankiers is die van R. de Roover, *Money, Banking and Credit in Mediaeval Bruges. Italian Merchant-Bankers, Lombards and Money-Changers. A Study in the Origins of Banking* (Cambridge, Massachusetts 1948). J.A. van Houtte publiceerde verder een Duitstalig overzichtsartikel over de geschiedenis van de Brugse beurs onder de titel 'Von der Brügger Herberge "zur Börse" zur Brügger Börse', in: *Wirtschaftskräfte und Wirtschaftswege. Festschrift für Hermann Kellenbenz*, uitgegeven door J. Schneider (deel v, 237-250, Stuttgart 1981).

Over de geschiedenis van Antwerpen valt eveneens een aantal zeer waardevolle oudere boeken te noemen. Behalve E. Sabbe, *Anvers. Métropole de l'occident 1492-1566* (Brussel 1952), is er ook veel gebruikgemaakt van een drietal zeer goede gedetailleerde studies: van O. de Smedt, *De Engelse natie te Antwerpen in de zestiende eeuw (1496-1582)*, (2 delen, Antwerpen 1950-1954), H. Soly, *Urbanisme en kapitalisme te Antwerpen in de zestiende eeuw. De stedenbouwkundige en industriële ondernemingen van Gilbert van Schoonbeke* (Brussel 1977) en H. van der Wee, *The Growth of the Antwerp Market and the European Economy* (3 delen, Den Haag 1963). Het baanbrekende werk voor de Antwerpse beursgeschiedenis is echter reeds verricht door J. Denucé, in zijn 'De beurs van Antwerpen. Oorsprong en eerste ontwikkeling, 15e en 16e eeuwen', *Antwerpsch archievenblad*, tweede reeks, 6 (1931), 81-145 en in zijn *Italiaansche koopmansgeslachten te Antwerpen in de XVIIe-XVIIIe eeuwen* (Mechelen en Amsterdam z.j.). Ook J.A. Goris, de schrijver Marnix Gijsen, heeft zich met de internationale handel van de Scheldestad bemoeid. Zijn *Etude sur les colonies marchandes méridionales (Portugais, Espagnols, Italiens) à Anvers de 1488 à 1567* (Leuven 1925) is ondanks de vele fouten nog steeds een onmisbaar werk.

Voor de algemene achtergrond van de internationale handel is gebruikgemaakt van F. Braudel, *Beschaving, economie en kapitalisme (15de-18de eeuw)*, deel 11 'Het spel van de handel' (Amsterdam 1989), P. Jeanin, *Les marchands au XVIIe siècle* (Parijs 1957), J. Favier, *In naam van God en des gewins. De wording van de zakenman* (Amsterdam 1990), I. Origo, *The Merchant of Prato* (Londen 1957) en R.P. Fagel, *De Hispano-Vlaamse wereld. De contacten tussen Spanjaarden en Nederlanders 1496-1555* (Brussel en Nijmegen 1996). De beschrijving door Ludovico Guicciardini valt onder meer te lezen in het door M. Jacqumain uitgegeven *De idyllische Nederlanden* (Antwerpen 1987).

BOTANISCH KLATERGOUD. OPKOMST EN ONDERGANG VAN DE TULP ALS BELEGGINGSOBJECT

Het relaas is vooral gebaseerd op het – mede door de auteur – verrichte onderzoek voor M. Dash, *Tulipomania. The Story of the World's Most Coveted Flower and the Extraordinary Passions It Aroused* (Londen 1999),

vertaald als: *Tulpengekte. Het verhaal van 's werelds meest begeerde bloem en de ongekennde hartstocht die zij deed opblaaien* (Utrecht 1999). Hier is vooral verwezen naar de daar op pagina 283-288 vermelde literatuur en archivalia. Voor dit artikel is nog aanvullend archiefonderzoek verricht in Amsterdam en Alkmaar, en verder is gebruikgemaakt van de onderstaande literatuur. Voor het plaatsen van de Tulpenmanie in de geschiedenis van manies en beurskrachs is gebruikgemaakt van E.N. White, *Crashes and Panics: The Lessons from History* (New York 1990). Voor het investeringsklimaat in de Republiek in de tijd van de Tulpenmanie is vooral gebruikgemaakt van A.Th. van Deursen, *Mensen van klein vermogen. Het 'kopergeld' van de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1991) en P.W. Klein, 'Kapitaal en stagnatie tijdens het Hollandse vroegkapitalisme', in: C.A. Davids, W. Fritschy en L.A. van der Valk, *Kapitaal, ondernemerschap en beleid. Studies over economie en politiek in Nederland, Europa en Azië van 1500 tot heden* (Amsterdam 1996), 37-54. Voor investeringen in landaanwinning in het bijzonder is gebruikgemaakt van R.H.A. Cools, *Strijd om den grond in het lage Nederland. Het proces van bedijking, inpoldering en droogmaking sinds de vroegste tijden* (Rotterdam en Den Haag 1948), J.G. de Roever, *Jan Adriaenszoon Leeghwater. Het leven en werk van een zeventiende-eeuws waterbouwkundige* (Amsterdam 1944) en G.P. van de Ven (red.), *Leefbaar Laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland* (Utrecht 1993).

Wat betreft de termijnhandel is hier vooral gebruikgemaakt van J.G. van Dillen, 'Termijnhandel te Amsterdam in de 16de en 17de eeuw', in: *De Economist* 76 (1927), 503-523. Een goed, recent overzicht van de zeventiende-eeuwse opvattingen over termijnhandel geven N. de Marchi & P. Harrison, 'Trading "in the Wind" and with Guile: The Troublesome Matter of the Short Selling of Shares in Seventeenth-Century Holland', in: N. de Marchi & M.S. Morgan (eds.), *Higgling. Transactors and Their Markets in the History of Economics. Annual Supplement to History of Political Economy*, vol. 26 (Durham en Londen 1994), 47-65.

Voor wat betreft de omrekening van zeventiende-eeuwse naar heden-daagse bedragen kan verwezen worden naar H.P.H. Nusteling, *Welvaart en werkgelegenheid in Amsterdam, 1540-1880* (Amsterdam 1988), 188. Hier is uitgegaan van de voorzichtigste schatting.

Verder is dankbaar gebruikgemaakt van de kennis van drs. Daan de Clercq te Amsterdam – voor de informatie betreffende Jacques de Clercq – en van mijn vader Jaap Looijesteijn, bloembollenkweker te Breezand, en zuster Karin Looijesteijn, bloemiste te Amsterdam, voor informatie over de eigenaardigheden van bloemen in het algemeen en de tulp in het bijzonder.

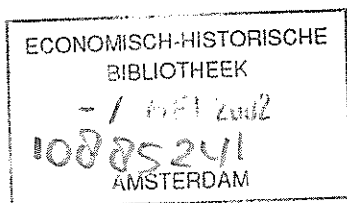
H.W. van den Doel &

G. van Boom (red.)

IN HET VERLEDEN
BEHAALDE RESULTATEN

Bijdragen tot de Nederlandse beleggingsgeschiedenis

2002 Uitgeverij Bert Bakker Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met:
Uitgeverij Bert Bakker, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

© 2002 H.W. van den Doel & G. van Boom (red.)
Omslagontwerp Erik Prinsen, Venlo
Omslagillustratie detail uit Quinten Massys, *De geldwisselaars*
(Pallazo Doria, Rome)
www.pbo.nl
ISBN 90 351 2438 3

Uitgeverij Bert Bakker is onderdeel van Uitgeverij Prometheus

"In de reclame-uiting waarin verwachtingen omtrent de toekomst worden uitgesproken dan wel wordt gerefereerd aan in het verleden behaalde resultaten worden de volgende zinnen opgenomen:

'De waarde van uw belegging kan fluctueren. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst.'"

Artikel 7 van de *richtlijn voor reclames van beleggingsinstellingen*,
circulaire De Nederlandsche Bank d.d. 4 september 2000

Inhoud

Gerton van Boom

INLEIDING

'In het verleden behaalde resultaten...'

9

Raymond Fagel

VAN OUDE EN NIEUWE BEURZEN

De beurzen van Brugge en Antwerpen

17

Henk Looijesteijn

BOTANISCH KLATERGOUD

Opkomst en ondergang van de tulp als beleggings-
object

41

Femme S. Gaastra

COENRAAD VAN BEUNINGEN EN DE BEURSCRASH VAN 1688

77

P.C. Emmer

HET ZWARTE GAT: INVESTEREN IN SURINAME

De West-Indische plantageleningen, 1751-1774

103

H.W. van den Doel

'HET PANDAEMONIUM VAN ALLE BOOZE GEESTEN

DER HEB- EN GELDZUCHT'

Nederlandse beleggers en Amerikaanse spoorwegen
in de negentiende eeuw

123